

неодноразово робив посилання на збірник Б.Грінченка у своїх теоретичних дослідженнях, зокрема “Студії над українськими народними піснями”, “Южнорусская пасхальная драма”.

І.Франко також дав високу оцінку бібліографічній праці Б.Грінченка “Литература украинского фольклора (1777—1900)” (Чернігів, 1901): “Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було доси опубліковане з нашого народнього словесного скарбу і що було писане з приводу його — се один із дезидератів не тільки українського патріотизму, але загалом слов’янської науки”¹¹. Водночас він вказав і на окремі недоліки покажчика, доповнив список літератури українського фольклору літературою російською, польською та німецькою мовами (близько 40 назв).

Як зазначали дослідники¹², Борис Грінченко беззастережно поділяв наукові засади І.Франка у виданні фольклору. У своїх статтях “Несколько дополнений к статье И.Франко об украинской литературе”, “Іванові Франкові” та “Іван Франко” (для “Большой энциклопедии” С.Южакова) Б.Грінченко не лише дав високу оцінку творчій діяльності І.Франка, а й, “либонь, першим в українському літературознавстві вказав на його світове, загальнолюдське значення”¹³, віднісши його до “тих лицарів духа, що сявем свого розуму й таланту ведуть народи наперед”¹⁴.

В одному з листів Марії Грінченко до Івана Липи також знаходимо подібні рядки: “І великі душі, зробивши своє діло на землі, злинуть у якусь іншу країну, щоб там робити його далі. А інтереси дрібні, особисті і все, що тепер, за життя земного, хочеться забути, а воно не забувається, все те там забудеться; і ніяка душа не болітиме своїм власним особистим горем там [...], де живуть “праведнії”, а ті праведнії, то — лицарі духа” (ІР, Ф.ІІІ. — Од. зб. 44125).

Такими “великими душами”, “лицарями духа”, титанами праці постають сьогодні перед нами через багато років Іван Франко і Борис Грінченко, даючи не одному поколінню насагу на творчу працю для України.

¹¹ *Записки* Наукового товариства ім. Т.Шевченка. — Т.ХLIV. — Л., 1901. — С.44-49.

¹² Див.: *Погрібний* А. Борис Грінченко. — С.254.

¹³ *Там само*. — С.247.

¹⁴ *Грінченко* Б. Іванові Франкові // *Нова громада*. — 1906. — №8. — С.138.

Олена Дудкіна

ПОСТАТЬ ІВАНА ВИШЕНЬСЬКОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ І.Я.ФРАНКА

Духовний та людський, наскільки виявилось можливим його реконструювати, образ Івана Вишенського посідає особливе місце в літературознавчій спадщині І.Франка. У статті “Іван Вишенський, його час і письменська діяльність” дослідник зазначав, що саме “постать Івана Вишенського була першою літературною появою, що [...] збудила (в ньому — *О.Д.*) охоту до наукового оброблення його літературної спадщини”¹. Франкове формулювання “першої появи” (явища) вказує на безперечно чільне за рангом значення, що його дослідник відвів Іванові Вишенському серед діячів української давнини. І хоча не Франкові належить пріоритет відкриття цього письменника, проте саме він увійшов до нечисленної когорти перших дослідників, чиїми зусиллями було закладено основу видання і дослідження спадщини І.Вишенського.

Уперше на сторінки вітчизняних видань прізвище “Вишенський” (“Иоанн, пореклом Вишенский”) потрапило у 1845 р. — у першому томі друкованих у Києві “Памятников, изданных Временною комиссиею для разбора древних актов”, де було вміщено створену 1621 року (автор невідомий) пам’ятку “Советование о благочестии”. Згодом мали місце

¹ *Франко* І. Збір. тв.: У 50 т. — Т. 28. — К., 1980. — С. 278. Посилаючись далі на це видання, зазначаємо в тексті том і сторінку.

бібліографічні розшуки, здійснювані П.Строєвим та С.Соловйовим, публікація життєпису Іова Княгиницького (у львівському альманасі “Зоря Галицькая яко альбум на год 1860”) із кількома згадками про Вишенського, котрий доводився Княгиницькому другом і повірником. 1865-м роком датується давно очікувана поява друком кількох зразків творчості давньоукраїнського письменника (публікацію здійснив М.Костомаров в “Актах Южной и Западной России”, що видавались у Петербурзі). Ще перед Франком ім’я Вишенського фігурувало в дослідженнях В.Завитневича, Філарета Гумілевського (архієпископа Чернігівського), С.Голубєва (що опублікував чималу низку творів письменника), М.Сумцова, Ом.Огоновського. Чимала стаття про писання Вишенського була видрукувана 1875 року в “Подольских епархиальных ведомостях”, криптонімічне зазначення авторства якої (С.Л-въ) один з пізніших дослідників розшифрує як “С.Лебединцев”², інший як “С.Лебедев”³. Свого часу авторитетний літературознавець зазначив і той факт, що про Івана Вишенського у своїх поетичних і драматичних творах згадував П.Куліш⁴, щоправда, усі ці Кулішеві твори, в яких фігурує ім’я Вишенського — “Сторчак і Сторчачиха”, “Грицько Скворода”, “Петро Сагайдачний”, “Цар Наливай” — з’явилися друком не раніше 1900 року, саме тоді, коли у складі Франкової збірки “Із днів журби” була видрукувана поема “Іван Вишенський”. Утім, ще раніше Куліш мовить про Вишенського кілька похвальних слів у своїй публіцистичній праці “История воссоединения Руси” (т.1, 1874).

Першою друкованою згадкою імені Вишенського у Франка була його нотатка на початку 1889 р. у польській газеті “Kurjer Lwowski”, в редакції якої він на той час працював, — повідомлення про археологічно-бібліографічну виставку, влаштовану Ставропігійським інститутом у Львові. Саме на цій виставці увагу кореспондента газети, а водночас і вченого, привернув рукопис XVII ст. з Підгорецького монастиря, а в складі цього рукопису — кілька невідомих доти в науці творів Івана Вишенського. Того ж року Франко публікує їх у журналі “Киевская старина”, супроводжуючи коментарем (“Сочинение Иоанна Вишенского”) та ширшого характеру розвідкою (“Иоанн Вишенский. Новые данные для оценки его литературной и общественной деятельности”). Вдала спроба реконструкції біографії письменника-полеміста, що жив на рубежі XVI — XVII ст., а також точність і рішучість оцінок його діяльності, представлені у цих статтях, свідчать про ґрунтовне попереднє знайомство Франка з доступними на той час друкованими матеріалами, що мали стосунок до Вишенського.

У 1892 р. в газеті “Хлібороб” Франко виступає з популярним оглядом “Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку” (пізніше, дещо доповнений, цей огляд під назвою “Іван Вишенський, його час і письменська діяльність” разом із поемою “Іван Вишенський” та перекладом одного з найхарактерніших творів полеміста на сучасну мову — “Лови сього світу” — увійшов у збірник “Іван Вишенський”, виданий Франком 1911 року у Львові). На час написання цього огляду Франком уже було створено значну за обсягом наукову працю — монографію “Іван Вишенський і його твори”, що задумувалась як дисертація. Видрукувана вона була у Львові 1895 року (в серії “Літературно-наукова бібліотека”). Трохи пізніше, 1900 року, Франко виступив із ще однією невеликою працею — “Новий причинок до студій над Іваном Вишенським” (у “Записках Наукового товариства імені Шевченка”) — з аргументами щодо приналежності перу Вишенського одного твору, опублікованого без зазначення імені автора у т. зв. “Острозькій книжци” 1598 року.

Уступи, в яких автор покликається на творчість Вишенського, містить Франкова розвідка “Наші коляди” (1890). Імені письменника-полеміста не оминає вчений і у своїх узагальнюючих працях з історії українського письменства, таких як “Charakterystyka literatury ruskiej XVI — XVIII wieku” (1892), нариси у чеському (1898) та угорському (1911) виданнях, “Южнорусская литература” (1904), “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (1910), у залишеній у рукопису (і доведений до розгляду поезії Климентія) широкій задумом “Історії української літератури” (вперше надруковано 1983

² Пінчук С. Іван Вишенський: Життя і творчість. — К., 1968. — С. 54.

³ Яременко П. Іван Вишенський. — К., 1982. — с. 23.

⁴ Ефреми И. Иван Вишенский и его общественно-литературная деятельность // Вишенский И. Сочинения. — Ленинград, 1955. — С. 270.

року в 40-му томі Зібрання творів).

Наукові зусилля Франка над вивченням спадщини Івана Вишенського супроводжують присвячені цьому ж предмету різноманітні тогочасні публікації Г.Житецького, М.Сумцова, С.Голубєва, М.Грушевського, О.Грушевського, М.Василенка, В.Щурата та ін. Доробок Франка вирізняється на цьому тлі; особливо вагомим стало створене ним монографічне дослідження. З рецензіями на монографію Франка свого часу виступили Г.Житецький, А.Кримський, польський етнограф А.Каліна, польсько-німецький філолог О.Брюкнер, які дали високу оцінку праці українського вченого. Неперехідне її значення підкреслюють і медієвісти новітньої доби, починаючи з другої половини ХХ ст. й закінчуючи нашими часами (І.Єрьомін, П.Попов, С.Пінчук, А.Ніженець, П.Яременко, І.Паславський, А.Пашук, В.Шевчук, П.Кралюк та ін.).

Постать Івана Вишенського здобула у Франка й художню інтерпретацію. 1900 р. в його збірці “Із днів журби” була вміщена поема “Іван Вишенський”. Твір, наділений безперечними літературними якостями сам по собі, має важливе значення в ідейно-філософській концепції збірки.

Зрозуміло, що таке пильне зацікавлення Франка постаттю Вишенського не могло лишитися поза увагою франкознавців. Воно стало предметом монографій В.Микитася “Іван Франко — дослідник української полемічної літератури XVI — XVII ст.” (1983) та “Іван Франко як дослідник давньої української літератури” (1988), спеціально цьому присвячених статей Ф.Поліщука, М.Присяжнюка, А.Ніженець (усі — 1956 року). Звертали увагу на цей факт Л.Скупейко у монографії “Іван Франко про творчу індивідуальність письменника” (1985), Б.Мельничук у дослідженні “Випробування істиною: проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі” (1996).

У цих та інших дослідженнях Франкове захоплення постаттю І.Вишенського розглядалося здебільшого як факт історико-літературний, важливий для розуміння проблем передусім розвитку національної літератури давнього періоду. Однак, враховуючи рівень та характер осмислення Франком творчої спадщини видатного полеміста, можна стверджувати, що студії Франка над творами Вишенського — це явище не лише історико-літературне, а ще й певний етап у процесі кристалізації Франкових суспільно-громадських, естетичних, філософських поглядів, вже не кажучи про розширення його уявлень як історика української літератури. Тож видається цілком виправданою постановка питання про потребу глибшого вивчення феномену І.Вишенського в етико-антропологічній концепції І.Франка.

Творчість І.Вишенського була, по суті, першим із явищ українського письменства минулих століть, про яке висловився Франко як історик літератури (перед цим були поодинокі невеликі розвідки на зразок “Причини до історії руської літератури XVIII віку”, “К об’ясненню одной колядки”). Тобто вчений, поза сумнівом, з самого початку діяльності нарощував свої знання давнього періоду українського письменства, але саме творчість Вишенського стала тим предметом, щодо якого прозвучав авторитетний вислів Франка-медієвіста, зумовивши подальші сталі виступи вченого з проблематики давньої літератури.

Полемічна творчість Вишенського, за виразом самого Франка, “направду не полеміка, а поезія, повна гарячої пристрасті і візіонерської сили” (40, 236), була тим фактом, який вразив Франкове вимогливе естетичне чуття, чи не назавжди став для вченого свідченням чималих спромог давнього українського письменства. І хоча Франко не погоджується з поспішним висновком Ом.Огоновського про те, що “супротив” Вишенського “сучасні книжники явились покотигорошком”⁵, та як на гідних уваги вказує також на М.Бронського (Броневського), І.Потія, на анонімного автора “Перестороги”, на З.Копистенського та М.Смотрицького (30, 31), жоден із перерахованих чи згаданих з іншого приводу сучасників Вишенського не викликав у вченого такого ентузіастичного ставлення до себе.

“Живістю изложения, богатством и образностью языка и искренностью чувства всех превосходит Иван Вишенский, уроженец Галицкой Руси, афонский монах, который в

⁵ Див.: *Огоновський Ом.* Історія літератури рускої. — Ч. 1. — Л., 1887. — С. 143.

своих посланнях, крім полеміки з латинцями, вказує на необхідність коренної реформи соборної життя, необхідність демократизації суспільства і стійкості характеру”, — писав Франко у нарисі “Южнорусская література” (41, 110). Тим часом у багатьох письменників його, а також і пізньої доби ще “не видно тих кровних вузлів, які звичайно в’яжуть автора індивідуаліста з його твором”. І далі: “Виїмки вроді Івана Вишенського і Самовидця дадуться почислити на пальцях” (28, 78).

Цілком закономірно привабливість творів Вишенського, що витримує суворий естетичний суд наступних століть, Франко пов’язує із началом індивідуально-авторським (“той могутній огонь, який горить у писаних словах Вишенського і не перестає й досі промовляти до нашого серця” — 28, 266) — із проблемою творчої особистості.

На той час небагато було відомо про життя Івана Вишенського (не такими вже численними фактами відносно цього збагатилась наука і століттям пізніше). Варто відзначити, що в першій же зі своїх праць, присвячених Вишенському, Франко, уважний до всіх подробиць аналізованих текстів, на основі своїх докладних знань історії й культури намагається “вирахувати” бодай дещо з основних віх життя діяча давнини, що, зрештою, і приносить певний результат (приміром, встановлення орієнтовного часу подорожі Вишенського з Афонської гори в Україну — завдяки відсилці на дату друкування “Октоїха” в Дермані). За характеристиками авторського стилю послань Франко пробує визначити внутрішній світ і сам характер цього автора (до такої методи Франко вдається й пізніше у ряді створених ним “літературних портретів”). Франкове уявлення про аскета-полеміста таке яскраве, що в поемі “Іван Вишенський” ним окреслено навіть зовнішній портрет цього героя (див.: 3, 60). Можна сперечатися з А.Кримським, котрий, розглядаючи дослідження Франка, віднаходить надто широке коло випадків, у яких, на його думку, проявилася Франкова “страсть делать психологические построения”⁶, а частина монографії постає в його кваліфікації як “не столько ученая биография Вышенского, сколько исторический роман”⁷, — проте варто констатувати, що рушієм праці Франка-вченого неодноразово виступає пристрась митця, і виявляється це не лише в зазначеній монографії, а й у багатьох розвідках і статтях на літературні теми, особливо там, де сам він ініціює питання про особистість літератора як одне з найважливіших, вартих з’ясування. Що ж до конкретно постаті Вишенського, то в осмісленні її Франком художня, мистецька домінанта (зв’язана з індивідуалізацією, психологізацією образу), як нам видається, посилювалась — від першої статті, присвяченої полемістові, до поеми, де останній фігурує героєм твору.

У своїй праці Франко, як зазначає сьогоднішній дослідник, сказав “перше вагоме слово у розкритті філософських поглядів Вишенського”⁸. Водночас сам Франко, досліджуючи спадщину полеміста, виступає репрезентантом тієї гілки української філософської традиції, однією з найсуттєвіших рис якої, на думку Н.Хамітова, поряд із “екзистенційністю”, є “світоглядна толерантність”⁹. Франко намагається неупереджено ставитися до будь-якої ідеї навіть у тому випадку, коли вона для нього чужа (згадаймо хоча б його оцінку своєрідності світоглядних позицій Г.Сковороди), він здатний до глибокої рефлексії і, прагнучи відшукати джерела беззастережного служіння мистецтву, з такою ж пильністю вдивляється у внутрішній світ митців, реципієнтом творчості яких наразі виступає критик. Найбільша цінність для Франка — це людина, однак не пасивний споглядач, а яскрава діяльна індивідуальність, що своєю натхненною працею розбудовує власне “я” і примножує надбання більшого чи меншого соціуму.

На наш погляд, до числа головних понять антропологічної концепції І.Франка може бути віднесене (і тут варто погодитись із дослідником) поняття “цілого чоловіка”¹⁰.

⁶ *Кримський А.* Иоанн Вышенский, его жизнь и сочинения // *Кримський А.* Твори: У 5 т. — Т.2. — К., 1972. — С. 420.

⁷ *Там само.* — С. 405.

⁸ *Пашук А.* Иван Вишенский — мислитель і борець — Л., 1990. — С. 11.

⁹ *Хамітов Н., Гармаш А., Крилова С.* Історія філософії: Проблема людини та її меж: Навч. посібник / За ред. Н.Хамітова. — К., 2000. — С. 193.

¹⁰ Див.: *Тихолоз Б.* “Цілий чоловік” в етико-антропологічній концепції І. Франка // *Слово і Час.* — 1999. — № 2.

Свого часу й інший дослідник, оглядаючи ряд українських класиків, зазначав стосовно Вишенського: “тепер він загальноновизнаний найцільніший письменник періоду відродження українського культурного життя кінця XVI — початку XVII ст.”¹¹. Проте “цілий чоловік” у розумінні Франка — це не доктрина, а ідеал, до якого має прагнути особистість, що хоче й повинна бути корисною громаді, служити суспільним інтересам. Слід зауважити й те, що концепція “цілого чоловіка” детермінована морально-етичними нормами конкретного суспільства і з належною повнотою може бути реалізована лише тоді, коли вона не суперечить цим нормам. У своїх історико-літературних і літературознавчих розвідках, торкаючись питання про значення і роль того чи того письменника в історії літератури, Франко неодноразово наголошував на тих етичних нормах, якими керувалося сучасне цьому письменникові суспільство. Чи уповні відповідав Іван Вишенський Франковим уявленням про “цілого чоловіка”? Франко не перестає захоплюватись пристрасністю й “неустрасимістю” (Франків вираз) полеміста, слушно припускаючи, що у своїх бурхливих писаннях Вишенський до кінця виповідає свої оцінки й уявлення і що не існує розриву між справжнім почуттям цього автора і словом, що ним написано. Проте чи укладається у Франкову програму “цілого чоловіка” його, Вишенського, спосіб життя — навіть із поправкою на обставини межі XVI — XVII ст.? Чи посильною видається така програма для відлюдника, для того, хто на багато літ обрав добровільну ізоляцію, дистанціювання від спорідненої йому за вірою громади та її конкретних змагань? Гадаємо, відповідь Франка тут неоднозначна, про що особливо промовисто свідчить поема “Іван Вишенський”.

Дійшовши переконання, що “сей світ зіпсований”, Вишенський обирає шлях чернецого подвигу, шлях усамітнення й молитви, полишає світ заради “служби, яка йому в ту пору для загальної справи видавалася найкориснішою” (28, 270). Учений із розумінням трактує вибір Вишенського. Більше того, Франко (в інших випадках такий нетерпимий до явищ пасивності, втечі особи з поля боротьби) не без симпатії говорить про чернецтво Вишенського, наголошуючи, що цей стан давав героєві особливу позицію і останній, як полеміст, багато видобув із неї. (Цю Франкову тезу, спрямовану на виправдання позитивного образу ченця у творах Вишенського, пізніше розвиває П.Яременко.)¹² І все ж “цілий чоловік”, якщо повернутись до провідної настанови Франка, мабуть, навряд чи має моральне право “в часах тяжких чи то для наших близьких, чи для цілого краю покидати світ і людей, іти в пустиню чи в монастир та вести там життя хоч би в холоді й голоді, та все-таки супокійне, безжурне і присвячене молитвам та *дбанню про спасення власної душі*” (курсив наш — О.Д.; 28, 270). Його місце поруч із тими, кому він може прислужитися словом чи справою, спасінню чийх душ він мусить присвятити себе. Тому І.Франко в різних місцях свого дослідження вважає за потрібне неодноразово застерегти, що усамітнення Івана Вишенського в афонській печері не може бути прикладом для наслідування.

Учений не перебільшує і ступеня світоглядного новаторства в писаннях полеміста. Навряд чи слушно було б, як це робить Г.Грабович¹³, відповідні Франкові визначення світоглядних уявлень і переконань Вишенського кваліфікувати поняттям “прогресивність”. До подібної категорії (у даному випадку приписаної філософсько-естетичній системі Франка Г.Грабовичем) Франко не відносить поглядів та діяльності того, чия вірність християнським цінностям (а уособленням їх для Вишенського виступало виключно православ’я) не могли порушити “поганские учителя, Аристотели, Платоны и другие тым подобные машкарники и комидийники”¹⁴. Однак Франко переконливо доводить, що пристрасний полемічний виступ Вишенського, його палкий, художньо яскравий відгук на важливі події національного життя мав у цілому значення суспільно вагоме. Іван Вишенський, обираючи шлях усамітненої молитви, об’єктивно не залишається осторонь суспільних процесів, які відбуваються в Україні, не зрікається рідного народу, а виступає на його захист. Франко поділяє патріотизм полеміста, його

¹¹ Грабович Г. Авторство й авторитет у Івана Вишенського: діалектика відсутності // Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есеї, полеміка. — К., 2003. — С. 239.

¹² Див.: Яременко П. Цит. праця. — С. 70.

¹³ Грабович Г. Цит. праця. — С. 264.

¹⁴ Вишенский И. Сочинения. — Ленинград, 1955. — С. 46.

вболівання за простолюди, і саме вони “роблять нам пам’ять Івана Вишенського милою та дорогою” (28, 274). До того ж “смілі та гарячі слова в обороні простого, поневоленого та занедбаного народу, продиктовані не абстрактною християнською доктриною, а близьким і докладним знанням життя того народу” (28, 274).

Дослідник І.Србомін зазначає, що “для Івана Франка Вишенський-людина завжди становив повну глибокого інтересу психологічну загадку”¹⁵. Чималий Франків інтерес зумовлений не лише обставинами життя видатного полеміста, а й зацікавленням особистостями, що постали на часовому порубіжжі, до яких, безперечно, належав і Іван Вишенський: “Жизнь поставила его на рубеже двух миров, двух исторических течений, в самый центр возгорающейся между ними борьбы. С одной стороны, православие, тесно сплоченное с византийским мировоззрением, византийскою косностью и неподвижностью, с другой стороны, врывающиеся с запада струи гуманизма, подтачивающего весь древний строй жизни и расшатывающего древние верования” (27, 319). Усвідомлення ролі таких постатей в соціокультурних процесах часу дає можливість збагнути напрям історичного й мистецького розвитку, досягнути механізми зміни культурних епох. Безумовно, особистості, що творять у цей період, становлять неабиякий психологічний (зрештою, творчий) феномен. Вишенський цікавить Франка ще й тому, що вся творча поведінка цього діяча передбачала апеляцію до народу (простолюди). “Строгий поклонник древнеиерархического устройства общественной жизни, [...] он должен был [...] призывать в помощь простой народ, [...] искать опоры в церковных братствах, пропитанных западноевропейским реформационным духом.” (27, 318 — 319). Такі особистості, слушно зауважує Р.Гром’як, “так високо підносяться над загалом (додамо: над органічно притаманними загалові традиційними формами життя. — О.Д.), що годі навіть запідозрювати будь-які впливи на них цього загалу, а все-таки якась залежність виявляється: інакше ця постать не стала б героєм”¹⁶. Розвиваючи цю тезу, висунемо припущення, що дана “залежність” має архетипову природу, виявляє глибинний зв’язок з національним мистецьким кодом. Так, характеризуючи стиль полеміста, Франко не випадково зауважує, що “Вишенський не ганявся навмисне за тими відтінками поетичного виразу, вони приходили йому свobodно, самі собою, бо були натуральним впливом його багатой природи, а в значній часті і вдачі його рідного народу” (30, 203; курсив наш. — О.Д.).

“Була се натура проста й сильна, що не вмiла кривити душею” (28, 274), “[...] человек горячий, энергический, честный и неустрашимый” (27, 319), “душа [у нього] була не лакейська, а схильна до вдумчивості, критики та глибоко моральна” (30, 180) — таким постає Вишенський у характеристиках Франка. Гнівno й саркастично виступає він проти “латинян” (католиків), проти уніатів, яких має за зрадників, водночас не хоче миритися і з лицемірством новонаверненої братії, яка здебільшого переймається власними вигодами й байдужа до долі тих, кого нібито захищає. Не боїться він розправи з боку своїх опонентів, наголошуючи, що здатен “навіть смерть за правду прийняти”. Під чернечою рясом літератора-полеміста криється полум’яне серце, “вся натура його рветься до гарячої любові, сильної ненависті, глибокого пошанування; рівнодушних, холодних відносин до людей чи ідей він не знає”, “чуття [його] було наскрізь благородне, щире і чоловіколюбне”, — те чуття, з приводу якого Франко висловлює жаль, що його на догоду чернечим ідеалам доводилося “поборювати” (30, 199). Справа оборони православної віри постає в діяльності і в палкому виконанні Вишенського завданням не стільки теологічним, скільки гуманітарно-соціальним. Вишенський орієнтується не на теологічну догму, не на тонкощі розрізнення конфесій, а насамперед на ідеал гідного людського життя. У цьому він пристрасний обличитель, промова якого сповнена почуттями, палкими зізнаннями, гострим осудом — усім тим, що, власне, належить до обсягу *мирського*. Але Вишенський, навіть і в одязі ченця, не може чинити інакше, бо “чуття є [...] даром його природи” (30, 199).

¹⁵ Србомін І. Іван Вишенський та його громадсько-літературна діяльність // *Матеріали для вивчення історії української літератури*: У 5 т. — Т. 1. — К., 1959. — С. 47.

¹⁶ Гром’як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст.). — Тернопіль, 1999. — С.160.

Саме такий “дар” належить до тієї сфери, у якій постає однією з найважливіших і необхідних, як на погляд Франка, рис вдачі митця. На нашу думку, дослідник не відступає від того переконання, що лише палке гаряче серце здатне щиро співчувати, глибоко перейматися жалями світу — і, отже, виступати творцем, художником. Власне, рідкісний художній талант письменника-самітника — а саме це підкреслено в усіх Франкових працях про нього — вимагає багатобічного вивчення і дає право йому посідати належне місце в історії рідного письменства. Вишенський-письменник — це феномен, на той час іще не цілком у своїй значущості усвідомлений українською естетичною думкою, як декілька разів у своєму дисертаційному дослідженні зауважує Франко.

Франко наголошував: “Іван Вишенський може ще й нашому поколінню служити прикладом твердості і стійкості характеру, прямоти та ясності у вислові своїх поглядів і згідності між переконаннями та цілим своїм життям” (28, 271). Таке підкреслення зрозуміле, адже постать Івана Вишенського багато в чому суголосна Франковій етико-антропологічній концепції. Ґрунтовно вивчаючи життєвий шлях і творчу спадщину Вишенського, Франко не лише зробив вагомий внесок в їх прояснення світлом науки, не лише сумлінно розробив одну з важливих ділянок давнього українського письменства, а й утвердився у власній методиці дослідження літературних персоналій — дослідження науково скрупульозного, точного і, що не менш важливо, по-своєму пристрасного, психологічно зацікавленого, образно наснаженого.

Ігор Павлюк

УКРАЇНОМОВНА ПРЕСА ВОЛИНІ 1917 – 2000 РР. ТА ІВАН ФРАНКО

Іван Франко та Волинь — окрема тема досліджень, які слід провадити у кількох аспектах: прижиттєві публікації письменника та публікації про нього у волинських періодичних (і не тільки) виданнях; згадки про Волинь і Полісся у творах Івана Франка; публікації Франкової спадщини та матеріалів про нього у пресі Волині, зокрема про перебування на Волині, стосунки з родиною Косачів тощо.

Зупинимось на останньому аспекті, враховуючи, що про україномовну пресу на задекларованому нами просторі можна вести мову, починаючи з 1917 року (часу виходу у світ “газети політичної, економічної та літературної” “Громадянин”, 1917—1919, яку видавало на “історичній Волині” — у Житомирі товариство “Єднання” за редакцією М.Луцкевича), до того ж, досліджень на цю тему знайти не пощастило.

Простежуючи за розвитком преси соціальне синхронне буття, напевно відкриваємо щільні зв’язки реальності *текстової* з реальністю *духовною*, а також стикаємося з *ідеологічною* заангажованістю мас-медіа у стані громадянських чи визвольних воєн. Це стосується часописів Волині 1917—1939, 1939—1941, 1941—1944, 1944—2000 років усіх тематичних груп, серед яких (за нашою диференціацією):

I. 1917—1939 рр.

- освітні та науково-мистецькі видання,
- патріотична, антибільшовицька журналістика,
- періодичні видання Української Народної Республіки,
- церковна преса,
- ліва преса,
- ліберальні видання,
- селянські часописи,
- кооперативна преса.

II. 1941—1944 рр.

- преса окружних міст,
- преса “спеціального призначення” (дитячі, жіночі періодичні видання),
- часописи “районного” (повітового) масштабу.